

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

33

REVISTA DE ISTORIE

EXTRAS

Nr. 3

TOM. 27, 1974

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ISARSR II 608 240

II 608 210

Antonio di Ios
22 Ios, Buc.

ASPERI DE LICOSTOMO LA 1383

DE

OCTAVIAN ILIESCU

Într-o notă publicată de curînd ¹, atenția ne-a fost atrasă de existența unor emisiuni monetare care, după părerea noastră, ar urma să fie atribuite așezărilor medievale de la Dunărea de Jos: Vicina, Chilia sau Licostomo, orașe a căror dezvoltare economică, de la sfîrșitul secolului al XIII-lea și pînă la 1484, a făcut obiectul unor numeroase studii în istoriografia românească. Teza noastră, susținută cu prilejul arătat mai sus, avea în vedere două fapte de necontestat:

— în primul rînd, descoperirea, în regiunea Dunării de Jos, a unor monede nesemnaltate pînă în prezent în alte părți: piese de argint, imitînd dirhemii Hoardei de Aur, dar cu particularități — legende lipsite de sens, prezența semnelui crucii — care trădează emitenți ce nu aveau nimic comun cu statul mongol; monede de bronz, avînd pe avers tamgaua Hoardei de Aur, iar pe revers, crucea genoveză ²;

— în al doilea rînd, existența unor mențiuni despre *asper* de Chilia, deci aspri de Chilia, monede amintite în două acte redactate în 1361 la Chilia de către notarul genovez Antonio di Podenzolo ³: primul act e

¹ Octavian Iliescu, *Emisiuni monetare ale orașelor medievale de la Dunărea de Jos*, în *Peuce* (Muzeul Delta Dunării), Tulcea, 1971, vol. II. „Studii și comunicări de istorie, etnografie și muzeologie”, p. 261—266 (se va cita în continuare: *Emisiuni monetare*).

² *Ibid.*, p. 261—264.

³ Am avut în mai multe rînduri prilejul de a ne ocupa de registrul notarului Antonio di Podenzolo, semnalat acum mai bine de douăzeci de ani de către cercetătorul francez Robert-Henri Bautier, *Notes sur les sources de l'histoire économique médiévale dans les archives italiennes, Mélanges d'archéologie et d'histoire*/ École française de Rome/, 60 (1948), p. 187—188; ne mărim să amintim aici numai următoarele date bibliografice: Octavian Iliescu, *Un însemnat izvor sritor la istoria României*, în *Studii și cercetări de documentare și bibliologie*, 7 (1965), nr. 1, p. 17; idem, *Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance d'après une source inédite du XIVe siècle*, în *Nouvelles études d'histoire* /Comité national des historiens de la République Socialiste de Roumanie/, III, Bucarest, 1965, p. 105—116.

În ultima vreme, registrul notarial al lui Antonio di Podenzolo a fost editat integral de către prof. Geo Pitarino, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzò 1360—1361*/ Collana storica di fonti e studi diretta da Geo Pitarino, 12/, Genova, 1971, XL + 220 (—222) p. + IV planșe.

datat 21 februarie ⁴, al doilea e din 2 aprilie ⁵. Acestor acte li se poate adăuga un al treilea, redactat de același notar și în același loc la 12 mai 1361 ⁶ și prin care tătarul Daoch vinde unui grec din Constantinopol, pe nume Manoli Offilimas, o sclavă tătară, Taytana (Tatiana?), de 13 ani, pentru doi *sommi* buni de argint, de greutate exactă, după etalonul din Chilia ⁷, și 100 aspri de Chilia, buni și cu valoare circulatorie ⁸.

Pe baza izvoarelor citate mai sus, am ajuns la concluzia că acești *asperi de Chilia* reprezintă în fapt o monedă bătută la Chilia de către autoritatea genoveză locală, după sistemul și tipul dirhemilor ⁹ Hoardei de Aur ¹⁰.

Iată însă că recent, un alt document genovez din veacul al XIV-lea descoperit la Arhivele Statului din Genova de către cercetătorul italian Gian Giacomo Musso ¹¹, adaugă un nou argument în favoarea tezei noastre. Ne referim la actul redactat la Licostomo, la 19 decembrie 1383, de către notarul genovez Oberto Grassi di Voltri ¹² și care, după mărturia autorului citat, cuprinde mențiunea unor *asperi de Licostomo*; mai mult, se afirmă că documentul în cauză ar indica și echivalența: 11 aspri de argint de Licostomo = 156 perperi ¹³. Așadar, alături de *asperi de Chilia*, folosiți în tranzacțiile comerciale încheiate la Dunărea de Jos în 1361, se adaugă acum *asperi de Licostomo*, a căror existență este semnalată de un act redactat la 1383 în aceeași zonă geografică, dar de data aceasta la Licostomo.

Din analiza actelor notariale privitoare la afacerile încheiate de negustorii genovezi în orașele de la gurile Dunării, am constatat pînă în prezent întrebuintarea a două formule deosebite, menite să desemneze moneda care a stat la baza tranzacțiilor respective, ambele formule au însă un element comun: aluzia la localități situate în această zonă.

Astfel, cele mai vechi documente cunoscute astăzi, datînd din anul 1281, amintesc în două rinduri: *iperperos*. . . . *veteros* (sic; *veteres*

⁴ Octavian Iliescu, *Emisiuni monetare*, p. 265 (textul integral la Geo Pistarino, *op. cit.*, p. 22—23, actul nr. 15).

⁵ Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 265 (textul integral la Geo Pistarino, *op. cit.*, p. 39—41, doc. nr. 24).

⁶ *Not. Antonio di Podenzolo*, fol. CXI a (textul integral la Geo Pistarino, *op. cit.*, p. 175—177, doc. nr. 97).

⁷ „... pro precio ... summorum duorum bonorum argenti et iusti ponderis ad pondus Chilli”, *ibid.*, p. 176.

⁸ „et asperorum centum de Chilli, bonorum et spendibilium”, *ibid.* p. 176.

⁹ Dirhemul era o monedă de argint; cel emis de Hoarda de Aur (începînd din domnia hanului Berke, 1256—1266) avea o greutate medie de 1,5 g; Fr. Fr. von Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, Berlin-Leipzig, 1930, s. v. Dirhem, p. 147. În actele notariale genoveze de la sfîrșitul sec. al XIII-lea, aceste monede erau denumite *asperi barichali*, de la Berke sau Baracha, numele primului han emitent. Cf. Octavian Iliescu, *Monede din tezaurul descoperit la Ofeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, în „Arheologia Moldovei”, II—III (1964), p. 394—395.

¹⁰ Octavian Iliescu, *Emisiuni monetare*, p. 162—263.

¹¹ Gian Giacomo Musso, *Nuove ricerche d'archivio su Genova e l'Europa Centro-orientale nell'ultimo medio evo*, în „Rivista storica italiana”, 83/I (1971), p. 130—143.

¹² *Notaio Grassi Oberto*, filza unica, citat *ibid.*, p. 141, nota 50; cf. nota 44 de la p. 140.

¹³ *Ibid.*, nota 50, p. 141: „Quest'ultimo atto (Notaio Grassi Oberto cit., 19 dicembre 1383) reca un rapporto di valori per cui 11 aspri d'argento di Licostomi sarebbero equivalenti in Pera a 156 perperi.”

în latina clasică) *ad sagium Vecine*¹⁴ sau, într-un alt caz, *iperperos . . . veteros auri ad sagium Vecine*¹⁵. Publicînd aceste documente, G. Brătianu a crezut un moment că ar fi vorba, în ambele cazuri, de o emisiune locală de perperi, după modelul celor bizantini¹⁶. Autorul citat semnalează însă și interpretarea, mai veche, a istoricului V. Promis, care a arătat că expresia *ad sagium* implică numai verificarea monedei respective cu ajutorul unui etalon (*sagium* = *exagium*) propriu unei anumite localități¹⁷. Această interpretare a prevalat în literatura mai recentă¹⁸, astfel încît ipoteza emisă de Brătianu nu mai poate fi susținută astăzi. Există o diferență între perperii *ad sagium Vecine* și cei *ad sagium Constantinopolitanum* mult mai frecvent amintiți în actele genoveze referitoare la Vicina¹⁹? Sub raportul datei de emisiune, faptul e în afară de orice îndoială; într-adevăr, se precizează în documente că perperii *ad sagium Vecine* sînt vechi, reprezentînd deci emisiuni anterioare celor *ad sagium Constantinopolitanum*, aflați în circulație la data redactării actului, i.e. la 1281.

Coroborînd informațiile culese din actele genoveze de la Pera cu cele obținute din studiul descoperirilor monetare efectuate la Dunărea de Jos, am arătat cu alt prilej²⁰ că sub numele de *iperperi ad sagium Vecine*, negustorii italieni de la sfîrșitul sec. al XIII-lea înțelegeau perperii bătute de Ioan Vatatzes (1222—1254) în timpul imperiului de Niceea. Este evident că în acest caz, exista și o deosebire calitativă între perperii *ad sagium Vecine* și cei *ad sagium Constantinopolitanum*, cei dinții avînd un titlu mult superior²¹. Raportul era de 47 perperi vechi = 50 perperi noi, după cum ne indică un alt document contemporan²².

¹⁴ G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucurest, 1935, doc. nr. IV, Pera, 5 iulie 1281, p. 150.

¹⁵ *Ibid.*, doc. nr. XXXII, Pera, 16 august 1281, p. 169.

¹⁶ *Ibid.*, p. 50—51. Cf. de același, *Etudes byzantines d'histoire économique et sociale*, Paris, 1938, p. 231. Ipoteza emiterii unor perperi la Vicina a fost îmbrățișată și de alți autori; v. în acest sens V. Laurent, *Τὸ ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ. Monnaie divisionnaire de l'époque des Paléologues*, în *Cronica numismatică și arheologică*, 15 (1940), p. 280; idem, *Etude et monnaies inédites de Jean Ducas Comnène, empereur de Thessalonique (1240—1244)*, *ibid.*, 17 (1943), p. 83; idem, *La domination byzantine aux bouches du Danube sous Michel VIII Paléologue*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, 22 (1945), p. 191—192.

¹⁷ G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina . . .*, p. 51, nota 1; cf. idem, *Les Roumains aux bouches du Danube à l'époque des premiers Paléologues*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, 22 (1945), p. 200, unde se adoptă interpretarea lui Promis, revenindu-se asupra ipotezei formulate anterior.

¹⁸ Cf. Robert S. Lopez și Irving W. Raymond, *Medieval Trade in the Mediterranean World*, New York, Columbia University Press, 1955, p. 15, 244, 308 și nota 20.

¹⁹ G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina . . .*, acte redactate la Pera în 1281 iulie 1 (doc. nr. 1, p. 148), iulie 3 (doc. nr. II, p. 149), iulie 4 (doc. III, p. 149—150), iulie 7 (doc. nr. V, p. 151), iulie 10 (doc. nr. VI, p. 151—152) etc.

²⁰ Octavian Iliescu, *Despre perperii „ad sagium Vecine”*, comunicare prezentată în ședința din 28 mai 1961 a Societății numismatice române, rămasă inedită: cf. idem, *Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance . . .*, loc. cit., p. 115, nota 16; idem *L'hyperpère byzantin au Bas-Danube du XIe au XVe siècle*, în „Revue des études sud-est européennes”, 7 (1969), p. 113—114.

²¹ Date privitoare la titlul perperilor bizantini, emiși între anii 1222—1354, au fost strînse laolaltă (pe baza examenelor întreprinse la solicitarea lui Tommaso Bertelè, în Italia, și a autorului acestor rînduri) în lucrarea recentă: Octavian Iliescu, *Le montant du tribut payé par Byzance à l'Empire ottoman en 1379 et 1424*, în „Revue des études sud-est européennes” 9 (1971), p. 429.

²² Act redactat la Pera la 16 iulie 1281, publicat de G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina . . .*, doc. nr. VII, p. 152—153.

Să notăm în treacăt că pe lângă emisiunile discutate mai sus, izvoarele medievale italiene ale veacului al XIV-lea mai citează și perperi *ad sagium Sii*²³ (etalon de Chio), la 1311; *ad sagium Peyre*²⁴ (etalon de Pera), la 1361 și 1387; *ponderis Constantinopolis*²⁵ sau *Romanie*²⁶, (etalonul imperial de la Bizanț), *ponderis Pere*²⁷, *ponderis Mesembrie*²⁸, la 1366—1367. Peste tot, expresiile citate înseamnă în realitate operația de verificare a perperilor respectivi cu ajutorul unui etalon bine cunoscut, păstrat în orașul indicat în documente. În raport cu vechimea acestui etalon, puteau decurge uneori deosebiri de emisiune, greutate și titlu pentru monedele care stăteau la baza tranzacțiilor în cauză.

Aceeași interpretare urmează a fi dată și în cazul acelor *summi ad sagium Chili*²⁹ sau *ad pondus Chili*³⁰, frecvent menționați în actele notarului Antonio di Podenzolo. Am arătat mai de mult³¹ că sub termenul de *summus*, trebuie să înțelegem unitatea de greutate (cite o dată și monedă de cont) denumită de genovezi *sommo*; această unitate de greutate servea de regulă la cîntărirea lingourilor de argint, mijloc de schimb foarte uzitat în comerțul oriental, practicat pe tot întinsul hanatului mongol al Hoardei de Aur. După calcule recente, un *sommo* era echivalent cu o greutate de aproximativ 200 g³². Ca și în cazul precedent, nici acești *sommi* de argint nu erau de proveniență locală, ci erau numai cîntăriți, în momentul încheierii tranzacției, cu un *sommo*-etalon ce se păstra la Chilia³³.

În contrast cu cazurile expuse mai sus — fapt ce justifică de altfel lungimea parantezei precedente —, cu totul alt înțeles capătă expresiile *asperi argenti de Chili* din actele lui Antonio di Podenzolo, iar, în ultima vreme, *asperi de Licostomo* de care ne ocupăm în această notă. După părere-

²³ *Ibid.*, p. 51, nota 1.

²⁴ Acte redactate în 1361 la Chilia de către notarul Antonio di Podenzolo, foarte numeroase; v. Geo Pistarino, *op. cit.*, doc. nr. 17, p. 26; nr. 18, p. 29; nr. 20, p. 32; nr. 21, p. 34 etc.; tratatul încheiat la Pera la 27 mai 1387 între reprezentanții Genevei și cei ai lui Ivanco, fiul lui Dobrotici, publicat în colecția *Documente privind istoria României*. Veacul XIII, XIV și XV. B. Țara Românească (1247—1500), /București/, 1953, doc. nr. 24, p. 296—301 (clauza privitoare la perperi la p. 300).

²⁵ Contul expediției lui Amedeu al VI-lea de Savoia, ținut în 1366—1368 de Antonio Barbier și publicat de F. Bollati di Saint-Pierre, *Illustrazioni della spedizione in Oriente di Amedeo VI (Il Conte Verde)* /Biblioteca storica italiana VI/, Torino, 1900; perperii *ponderis Costantinopolis* (sic, pentru *Constantinopolis*), citați în mai multe rînduri, de ex. la p. 25 și 278.

²⁶ *Ibid.*, sub nr. XL, p. 10.

²⁷ Și aceștia sînt menționați foarte frecvent; v. de exemplu *ibid.*, sub nr. III, p. 3—4; nr. LI, p. 12; nr. LXV, p. 14 etc. La p. 25, se înregistrează o sumă exprimată în *parperi... auri, ponderis Costantinopolis seu Pere*, de unde rezultă că și unii și alții aveau aceeași greutate și, prin urmare, erau echivalenți.

²⁸ *Ibid.*, sub nr. VIII, p. 4; nr. XII, p. 5; nr. XXXVII, p. 9.

²⁹ Not. Antonio di Podenzolo, actul din 28 ian. 1361, la Geo Pistarino, *op. cit.*, doc. nr. 6, p. 11.

³⁰ Mențiuni numeroase; v. de exemplu *ibid.*, doc. nr. 1, p. 3; nr. 16, p. 24; nr. 74, p. 130; nr. 98, p. 177 etc.

³¹ Octavian Iliescu, *Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance...*, *loc. cit.*, p. 112, 115, nota 15.

³² Cf. G. A. Fedorov-Davidov, *Денежно-весовые единицы Таны в начале XIV в (по данным Франческо Пеголотти)*, în „*Советская Археология*” 3, 1958, p. 72, unde se dă, pentru un *sommo*, greutatea de 206,5 g.

³³ Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 112.

ASPERI DE LICOSTOMO EN 1383}

RÉSUMÉ

L'auteur examine les implications économiques d'un acte instrumenté en 1383, à Licostomo, par le notaire génois Oberto Grassi. Cet acte vient d'être signalé par M. Gian Giacomo Musso (voir *Rivista storica italiana* 83/I, 1971, p. 140—141), qui y relève l'équivalence: 11 aspres de Licostomo = 156 hyperpères, à Péra (*ibid.*, p. 141, note 50).

En premier lieu, le présent article essaie de placer la clause monétaire susmentionnée dans le cadre de l'histoire économique du Bas-Danube, au XIVe siècle. On rappelle à cette occasion l'existence de quelques émissions monétaires, attribuées (dans une note précédente du même auteur) aux villes portuaires de la région des bouches du Danube, à savoir Vicina, Chilia et Licostomo. A l'appui de cette attribution, on avait précédemment invoqué la mention d'une autre monnaie, *asperi de Chili*, que l'on trouve dans trois actes rédigés à Chilia, en 1361, par un autre notaire génois, Antonio di Podenzolo. La clause concernant les aspres de Licostomo, signalée par M. Musso, sert par conséquent à corroborer l'hypothèse avancée en 1971 (voir la note publiée dans *Peuce*, Tulcea, 1971, vol. II, p. 261—266).

En second lieu, l'auteur examine la parité donnée par M. Musso, selon laquelle 11 aspres d'argent de Licostomo auraient été équivalents à 156 hyperpères, à Péra. Compte tenant de la valeur habituelle des monnaies en question, il paraît que cette équivalence ne soit pas conforme à la réalité. En attendant l'édition intégrale de l'acte notarial rédigé en 1383, l'auteur propose d'inverser les termes du rapport susmentionné. Il en résulterait le rapport suivant :

156 aspres de Licostomo = 11 hyperpères,
ce que, évidemment, est beaucoup plus plausible. Dans ce cas, l'hyperpère vaudrait 14 aspres de Licostomo; on aurait ajouté au total deux aspres, représentant la commission du change.

Pour conclure, l'auteur souligne, une fois de plus, l'importance des actes notariaux génois du Moyen Age, en tant que sources pour l'histoire économique de la Roumanie.